

සත්තික බෝධිපාක්ෂික ධර්ම අතර සතිශේඛි භූමිකාව

ජේරාදෙනිය විශ්වවිද්‍යාලයේ හිටපු කථිකාචාර්ය,
තිස්බරෝ ධර්ම සරණ විහාරාධිපති

දඹුල්ලේ සුදේව හිමි
(BA, MA, Royal Pandit, Dip. in Buddhist Counselling Psychology)

සතිය යනු කුමක්ද?

'සති' යන්න 'ස්මෘ' යන සංස්කෘත ධාතුවෙන් නින්න ය. 'සරණාගමන සති' යන ප්‍රකට විග්‍රහයට අනුව පැහැදිලිවන්නේ 'සිති තබාගැනීම' යන අදහසින් 'සති' යන්න ව්‍යවහාරයට බවයි. ත්‍රිපිටක අර්ථකෝෂය 'සති' යන්න විග්‍රහ කරන්නේ 'සිත අකුසල පක්ෂයට බැස නානාරම්මතයන්ට විසිරී යා නොදී, කුසල භාවනාවක බැඳ තබන, භාවනාවෙන් බැහැර ගිය සිත නැවත ඒ අරමුණට පමුණුවන ස්වභාවය සතියයි' යනුවෙනි.

R.C. Childers සිය පාලි භාෂා ශබ්දකෝෂයේදී 'සති' යන්නට පුළුල් පරාසයක් තුළ අර්ථ දක්වයි. ඒ මෙසේ ය. 'අනුස්මරණය' (recollection), 'සිතේ ක්‍රියාශීලී තත්වය' (active state of mind), 'ඕනෑම අරමුණක් පිළිබඳව සිත තිර කොට තබාගැනීම' (fixing the mind strongly upon any subject), 'අවධානය' (attention), 'සැලකිලිමත්බව' (attentiveness), 'කල්පනාව' (thought), 'කල්පනා කොට බැලීම' (reflection), 'සවිඥානිකබව' (consciousness). T.W. Rhys Davids සහ උසකකස්ප Stede සිය පාලිඉංග්‍රීසි ශබ්දකෝෂයේදී මේ සඳහා අර්ථ විකෝෂයක් ලබාදී ඇත. 'සති' යන නාම පදයෙහි ක්‍රියා රූපය වන්නේ 'සරති' යන්නයි. 'සරති' යන්නෙහි 'සිතිතිර්ම' (to rember) යන අරුත ගැබ්වී ඇත. සතිය එළඹ සිටි අවස්ථාව 'උපට්ඨිත සති' යනුවෙන් දැක්වෙන අතර ඊට ප්‍රතිවිරුද්ධ ස්වභාවය 'මුට්ඨස්සති' යනුවෙන් දැක්වේ. ඒ අනුව එළඹ සිටි සතිය ඇති බව සතියේ අර්ථය වශයෙන් දැක්විය හැකිය. මේ එළඹ සිටි සිති ඇති බව හෙවත් සතිමත් බව යමෙකුගේ වර්තමාන මොහොත පිළිබඳ පුළුල් අවධිමත් බව අඟවයි. එළඹ සිටි මෙකී සතිය නිසා කෙනෙක් කරනකියන දේ සිතේ පැහැදිලිව සටහන් වෙයි. එහෙයින් එය පසුව පහසුවෙන් මතකයට නඟාගැනීමේ හැකියාව ද ලැබේ. අනුරුද්ධ සූත්‍රයේදී ධර්මය එළඹ සිටි සිති ඇත්තවුවත් මිස සිති මුලාවුවත්වත් නොවන බව දැක්වේ. ප්‍රඥාවට මග පාදන වෛතසිකය ලෙස 'සතිය' බොහෝ සුත්‍රවල ඉගැන්වේ. සිය අවසන් වස් කාලයේදී ගිලන් වූ බුදුරජාණන් වහන්සේට මාරාන්තික වේදනා හටගත් බවත් උන්වහන්සේ සති සම්පජ්ඣාදියෙන් යුතුව ඒ වේදනා ඉවසා වදාළ බවත් දීඝ නිකායේ මහාවග්ගයේ සඳහන් වේ. අනුරුද්ධ තෙරුන් ගිලන්ව අන්ධ වනයෙහි වැඩසිටියදී එහි පැමිණි කිඤ්ඤන් වහන්සේ ඔබ වහන්සේගේ කායික වේදනා මනස නො

පොදාදිය ඇසු කල්හි තමන් වහන්සේ සතර සතිපට්ඨානයට බැසගෙන වෙසෙන බවත් එහෙයින් තමන්ගේ මනස කායික වේදනාවන්ගෙන් නොපෙළෙන බවත් වදාළහ.

සත්තික බෝධිපාක්ෂික ධර්ම අතර සතිය

'අවබෝධය ලැබීමට අදාළ' හෝ 'අවබෝධයට පත්වීමට අවශ්‍ය' ධර්ම බෝධිපාක්ෂික ධර්ම නමින් හැඳින්වේ. මුළු බුද්ධ දේශනාවම මෙහි අන්තර්ගතවේ. බෝධිපාක්ෂික ධර්ම තිස්හතකි. මෙම ධර්ම සත්තිස පහත දැක්වෙන මාතෘකා යටතේ විස්තර වේ.

1. සතර සතිපට්ඨානය
2. සතර සම්මප්පධානය
3. සතර ඉද්ධිපාද
4. පංච ඉන්ද්‍රිය ධර්ම
5. පංච බල ධර්ම
6. සප්ත බොජ්ඣංග ධර්ම
7. ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගය

මෙහිලා විශේෂයෙන් අවධානය යොමුවිය යුතු කරුණක් වන්නේ සූත්‍ර, විනය හා අභිධර්ම යන පිටකත්‍රයෙහිම විවිධාකාරයෙන් ඉහත දැක්වූ ධර්ම කාරණා සඳහන්ව හෝ විස්තරව තිබීමයි.

අංගුත්තර නිකායේ සත්තක නිපාතයේ මහාවග්ගයේ එන භාවනානුයුත්ත සූත්‍රය 'බෝධිපාක්ෂික ධර්ම' යන නාමය භාවිත නොකළ ද එයට අදාළ කරුණු තිස් හතම එක්තැන් කොට දක්වයි. එහිදී සිත (සංස්කාරයන්) උපාදාන වශයෙන් නොගෙන ආශ්‍රවයන්ගෙන් නොමිදෙන්නේ සතර සතිපට්ඨානය, සතර සම්මප්පධාන විරියය, සතර ඉද්ධිපාද, පංච ඉන්ද්‍රිය ධර්ම, පංච බල ධර්ම, සප්ත බොජ්ඣංග ධර්ම හා ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගය යන ධර්මයන් අභාවිත හෙයින් බව එම සූත්‍රය පැහැදිලි කරයි. එමෙන්ම බොහෝ සූත්‍ර ධර්මවලත් බුද්දක නිකාය පර්යාපන්න පටිසම්භිදාමග්ගයේත් බෝධිපාක්ෂික ධර්ම අතර එන ධර්ම කාරණා රැසක් විස්තර වේ. විනය පිටකයේ චූල්ලවග්ග පාළියේ තථාගත ධර්මවිනයෙහි බොහෝ රත්නයන්, අනේක රත්නයන් ඇති බව දක්වමින් බෝධිපාක්ෂික ධර්ම තිස්හත නාමිකව දක්වා ඇත. එමෙන්ම අභිධර්ම පිටකයේ විභංගප්පකරණයේ එන අටළොස් විභංග අතර සතිපට්ඨාන, සම්මප්පධාන, ඉද්ධිපාද, බොජ්ඣංග, මග්ග (මග්ග විභංගයේදී ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගය විස්තර වේ) යන විභංගවලදී සුත්තන්තපාපනීය, අභිධම්මිකා

පනීය, පඤ්ඤාපුච්ඡන යන ක්‍රමවේදවලට අනුව අදාළ ධර්ම කාරණා විස්තර කර ඇත.

කායානුපස්සනා, වේදනානුපස්සනා, චිත්තානුපස්සනා, ධම්මානුපස්සනා යන සතිපට්ඨාන සතරෙහි සිටු තැනක ද ඉන්ද්‍රිය ධර්මයන්හි 'සති ඉන්ද්‍රිය' ලෙස ද බල ධර්මයන්හි 'සති බලය' ලෙස ද බොජ්ඣංග ධර්මයන්හි 'සතිසංබොජ්ඣංගය' ලෙස ද ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගයෙහි 'සම්මා සතිය' ලෙස ද සත්තික බෝධිපාක්ෂික ධර්මයන්හි ස්ථාන අටකම 'සති' යන්න සඳහන්වේ.

සතර සතිපට්ඨානයේ සතිය

කාය, වේදනා, චිත්ත හා ධම්ම යන සතර සතිපට්ඨානය පිළිබඳව ත්‍රිපිටකයේ බොහෝ තැන්වල සඳහන් වේ. දීඝ, මජ්ඣිම යන නිකායවේදයේදීම සතිපට්ඨාන සූත්‍ර හමුවේ. එමතු ද නොව සංයුත්ත නිකායේ සතිපට්ඨාන සංයුත්තයක් ද අංගුත්තර නිකායේ සතිපට්ඨාන වග්ගයක්ද දැකගත හැකි අතර බුද්දක නිකාය පර්යාපන්න පටිසම්භිදාමග්ගයේ කථා නමින් හැඳින්වෙන පරිච්ඡේද 30ක් ඇති අතර ඉන් විසිහත්වැන්න 'සතිපට්ඨාන කථා' නම් වේ. එමෙන්ම අභිධර්මපිටකාගත විභංග ප්පකරණයේ දහඅට වැදෑරුම් විභංග අතර සතිපට්ඨාන විභංගයක්ද විද්‍යමාන වන අතර සතිපට්ඨාන සූත්‍රයෙන් උපුටා ගත් කොටස් ද විභංගප්පකරණයේ ධ්‍යාන විභංගයේ දී හමුවේ.

මහා සතිපට්ඨාන සූත්‍රය බුදුරජාණන් වහන්සේ විසින් ස්ථාන කිහිපයකදීම දේශනා කරන ලද හෙයින් මෙලෙස ත්‍රිපිටකයේ විවිධ ස්ථානවලට එකතුවී ඇතැයි සිතීමට වඩා යෝග්‍යතර වන්නේ එක් එක් භාණ්ඩාලාර්ය වරු සතිපට්ඨාන සූත්‍රයෙහි ඇති වටිනාකම සලකා වැඩි අඩු වශයෙන් එය සකස් කොට තම තමන්ගේ භාණ්ඩා පරම්පරාවලට එකතුකරගත් බවයි. විශේෂයෙන් සතිපට්ඨානය පිළිබඳ සාකච්ඡා කිරීමේදී නිතැතින්ම අපගේ අවධානය ඇදී යන්නේ දීඝනිකායේ එන සතිපට්ඨාන සූත්‍රය වෙතයි. වර්ගත්‍රයක අන්තර්ගතීත සූත්‍ර චතුර්තිංශ යකින් සුසජ්ජිත දීඝ නිකාය වනාහි සූත්‍ර පිටකාගත ප්‍රථම පුස්තකයයි. තත් වර්ගත්‍රයෙන් තෙවැන්න වන මහා වග්ගාගත නව වන සූත්‍රය මහා සතිපට්ඨාන නමේ පලසමිතය. මෙය බෞද්ධ භාවනාව නිරවුල්ව මෙන්ම ක්‍රමානුකූලව උගන්වන සූත්‍රයක් වන හෙයින් දේශීය බෞද්ධයන්ගේ මතු නොව විදේශීය බෞද්ධයන්ගේද අවධානප්‍රාප්තය. පුරුෂයෙක් යම් සේ රන් කරඬුවක් ලැබ එහි

නොයෙක් මල් බහා තබන්නාක් මෙන්, රන් පෙට්ටියක් ලැබ සත් රුවන් බහා තබන්නාක් මෙන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේද කුරු රටවාසී පිරිස ලැබ ගම්භීරාර්ථ සහිත දහම් දෙසුම් පැවැත්වූහ. කුරු රටදී දේශනා කළ මහනිදාන, සාරෝපම, රක්ඛුපම, රට්ඨපාල, මාගන්ධිය ආනෙඤ්ජ සප්පාය වැනි වැනි සූත්‍ර වියට දෙස් දෙයි. මහා සතිපට්ඨාන සූත්‍රය දේශනාකිරීමට පූර්වයෙහි සිටම කුරු රට වැසියන් සතිපට්ඨාන භාවනාව වැඩිමට හුරුවී සිටි බව සුමංගලවිලාසිනී නම් දීඝනිකායට්ඨකථාවෙන් පැහැදිලි වේ.

"දේසනාපර්යොසානේ පන තිංසතික්ඛු සහස්සාති අරහන්තේ පතිට්ඨතිංසු" යන අටුවා පාඨයට අනුව පැහැදිලි වන්නේ මහා සතිපට්ඨාන සූත්‍ර දේශනාවසානයේදී තිස් දහසක් හිඤ්ඤන් රහත් වූ බවයි. නමුත් එවන් සඳහනක් සූත්‍රයේ කිසි තැනක විද්‍යමාන නොවේ.

එමෙන්ම සර්වාස්තිවාදීන්ගේ ස්මෘතනුපස්ථාන, මහායානිකයන්ගේ ප්‍රඥා පාරමිතා, මහාසංඝිකයන්ගේ ඒකායන යන සූත්‍ර ධර්මවල අන්තර්ගතය හා මහා සතිපට්ඨාන සූත්‍රය අතර සදාශතා රැසක් විද්‍යමාන වේ.

'සතිපට්ඨාන' යන වචනය 'සති', 'පට්ඨාන' යනාකාරයට ද 'සති', 'උපට්ඨාන' යනාකාරයට ද වෙන්කළ හැකි බව බෞද්ධ විශ්වකෝෂය (Encyclopedia of Buddhism) පෙන්වාදෙයි. සතිපට්ඨාන යන වචනය සංස්කෘත භාෂාගත 'ස්මෘති + උපස්ථාන = ස්මෘතනුපස්ථාන' යන්නෙන් පැමිණෙන්නක් හෙයින් ව්‍යාකරණානුකූලව උපට්ඨාන යන්න ගැලපෙන බව එහිදී වැඩිදුරටත් පෙන්වාදී ඇත. 'ප්‍රග තැබීම' වැනි අරුතක් එයින් ලැබේ. එමෙන් ම විසුද්ධිමාර්ගය ඇතුළු අට්ඨකථා ගෙනහැර දක්වන 'පට්ඨාන' යන්න 'උපස්ථාන' යන්නටත් වඩා වැඩි අර්ථයක් ගම්‍ය කරන බව බෞද්ධ විශ්වකෝෂය පවසයි. එයින් 'පිහිටුවීම' (Establishment) යන අදහස ලැබේ.

'පට්ඨාන' යන්න 'ප' උපසර්ග පූර්ව 'ධා' ධාතුවෙන් සිද්ධ වන බව පැහැදිලිය. සංස්කෘත භාෂාගත 'ස්ථා' ධාතුවෙන් 'ධා' ධාතුව සිද්ධ බව පෙනේ. එයින් 'පිහිටුවීම' යන අර්ථය ලැබෙන බව පොල්වත්තේ බුද්ධදත්ත නානිමියෝ දක්වති. T.W. Rhys Davids සහ William Stede දක්වන්නේ එම අදහස ම ය.